

Л и т е р а т у р а

1. *Шестаков Д. А.* Криминология: Новые подходы к преступлению и преступности: Криминологические законы и криминологическое законодательство. Противодействие преступности в изменяющемся мире : учебник. — 2-е изд., перераб. и доп. / Д. А. Шестаков ; предисл. В. П. Сальникова. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2006. — С. 25.
2. *Кристи Н.* Приемлемое количество преступлений / Н. Кристи ; под общ. ред., вступ. статья Я. И. Гилинского ; пер. с англ. Е. Матерновской. — 2-е изд. — СПб. : Алетейя, 2011. — С. 154—155.
3. *Беккариа Ч.* О преступлениях и наказаниях / Ч. Беккариа. — М. : Стелс БИМПА, 1995. — С. 106.
4. *Криминология* : учеб. для юрид. вузов / под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. И. Долговой. — М. : НОРМА—ИНФРА, 1999. — С. 62.
5. *Чем дальше — тем страшнее?* Доклад «Социальный портрет молодежи РФ» // Ставропольская правда. — 2011. — 6 июля.
6. *Кривошапко Ю.* Ни вашим, ни нашим (Триста тысяч предпринимателей отказались от бизнеса) // Российская газета. — 2013. — 12 марта. — № 52 (6028).
7. *Шестаков Д. А.* Введение в криминологию закона / Д. А. Шестаков. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2011. — С. 6.
8. URL: http://static4aif.ru/pictures/201308/Untitled-2_9_.jpg). Дата обращения 01.12.2013 г.

Ігор Богданович МЕДИЦЬКИЙ,

*канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри кримінального права
Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника*

НАСЛІДКИ ПОЛІТИЧНО ВМОТИВОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ПОЛІТИКУ

Політична злочинність — доволі поширене явище. Однак даний вид зазвичай не досліджувався як у вітчизняних, так і зарубіжних підручниках із криминології, хоча суспільна небезпека його наслідків значно переважає шкоду, котру продукує для суспільства «традиційна» кримінальна злочинність, яка уже давно вивчається криминологами на фундаментальному рівні. Лише з появою незалежних держав на теренах колишнього Радянського Союзу інтереси науковців, які мали перед собою численні випадки боротьби за владу, її подальше утримання, почали торкатись цієї проблеми. Хоча істо-

рія людства наводить чимало переконливих прикладів тісного співіснування, нерідко — взаємодії, злочинності та владного режиму. Лишень події Другої світової війни, розв'язаної політичними амбіціями гітлерівської верхівки, їх маніакальним прагненням здобути «вкрай необхідний» життєвий простір для «арійської нації», що запам'ятались людству масовим знищенням військовополонених та цивільного населення у концентраційних таборах, тортурами, проведенням незаконних дослідів над людьми.

Термін «політична злочинність» використовується для позначення деліктів, пов'язаних із боротьбою за владу, соціально-політичними, релігійними, етнічними, національними, сепаратистськими, зовнішньополітичними та іншими причинами. На думку В. В. Лунєєва, «реальна політична злочинність являє собою суспільно небезпечну форму боротьби правлячих та опозиційних політичних еліт, інших політичних сил чи окремих осіб за владу чи її неправомірне утримання шляхом насильства, обману, підкупу чи інших злочинних дій» [1, с. 58].

На пострадянському просторі детермінації політичної злочинності сприяють обмеження виборчих прав, дискримінаційна поведінка державних органів по відношенню до представників опозиційних рухів та партій, помилки та прорахунки у національній політиці, у тому числі нав'язування пануючою елітою власної ідеології та соціально-політичної практики, неприйнятної для суспільства.

Рушійною причиною політичної злочинності виступає політична нестабільність у суспільстві. Виникає соціально-політична дилема, коли стабільність стає вищою соціальною цінністю суспільства, але досягається за високого рівня авторитаризму із супутніми політико-правовими огріхами влади [2, с. 74]. Потрібен складний та тривалий шлях балансу владних інтересів та сегментів суспільства, за умови відповідного рівня політичної та правової культури, що також зумовлює політичну стабільність.

Між державою та злочинністю, як системними утвореннями, існує певна взаємодія у вигляді певного компромісу, тобто взаємних поступок. Злочинна співпраця розвивається на ґрунті своєрідної «соціальної дифузії», взаємного проникнення елементів з однієї системи до іншої, на що вказують відомі процеси криміналізації влади та політизації злочинності, й звідси — «утворення» політичної, елітно-владної, бізнес-елітної (олігархічної злочинності). Участь представників держави у такій взаємодії зі злочинністю надійно захищена імунітетом, тобто правом не підкорюватися праву (закону), а також статусом високо посадовця.

Небезпека негативної взаємодії держави та злочинності полягає у тому, що: 1) злочинність «проростає» у державні структури, завдаючи шкоди життєво важливим сферам громадського життя: законотворчості, державному управлінню, економіці, політиці та ін.; 2) державна, економічна, інформаційна влада виявляються підконтрольними криміналітету; 3) завдяки цій взаємодії криміногенна ситуація набуває усе більш тривожного характеру, зважаючи на стійкі негативні процеси та явища: зубожіння, соціальної та правової незахищеності населення, несправедливості та беззаконня; в результаті люди не лише впадають у стан аномії, але й відчують стан незадоволення владою, який швидко переростає в озлобленість до неї [3, с. 214]. За таких умов неминучими є події, які одні називають «громадянською війною», інші ж — «революцією». Але у будь-якому випадку такого роду соціальний вибух неминуче продукує і вибух кримінальний.

Протестний рух в Україні розпочався у відповідь на небажання влади виконувати задекларовані нею зобов'язання векторної зовнішньої політики. Неспроможність, а інколи й відверте небажання влади йти на поступки, штучне стримування процесу реформ, відверте нехтування конституційними правами та інтересами громадян, незабезпечення конструктивного діалогу задля збереження громадського спокою у суспільстві — ці та інші моменти зумовили різке зростання рівня злочинності на політичному підґрунті. Україна стала ареною злочинних баталій, відомих усьому світові.

Аналіз «політичної злочинності», як слушно зауважує В. В. Луценів, дозволяє її розглядати з трьох позицій: *кримінально-правової, мотиваційної та оціночної* [1, с. 62], на двох із них зупинимось більш детально.

З кримінально-правової точки зору до політичних злочинів за нині діючим КК України можна віднести передусім окремі злочини проти основ національної безпеки: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (109), посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110), посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112). Варто зауважити, що національне законодавство багатьох державних утворень не містить «політичних» статей, при цьому юристи не вважають, що їх відсутність негативно впливає на процес удосконалення нормативної бази. З іншого боку, далеко не всіх законодавців та працівників правоохоронних органів влаштовує перспектива у правозастосовній прак-

тиці зіштовхуватися із постійними звинуваченнями у «політичному переслідуванні».

Мотиваційний підхід передбачає політичну вмотивованість вчинених діянь. Він є набагато ширшим за кримінально-правовий, оскільки з політичних міркувань можуть бути вчинені самі різноманітні делікти: проти життя та здоров'я; проти волі, честі та гідності особи; проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина; проти громадської безпеки; проти громадського порядку та моральності; проти правосуддя й ін. Звичайно, що для кваліфікації цих діянь політичні мотиви не будуть мати кваліфікуючого значення, однак заперечувати їх присутність не має підстав.

У контексті зазначеного вище варто зауважити на відверто злочинних способах наведення порядку у період з листопада 2013 по лютий 2014 р., що проявилися у масових арештах демонстрантів, безпідставному застосуванні насильства (особливо цинічного у випадках, коли потерпілими виступали особи похилого віку та молодь), знищенні та пошкодженні власності, винесенні завідомо неправосудних судових рішень. За офіційною інформацією МОЗ України, у Києві за медичною допомогою звернулося 1008 постраждалих, 657 з них госпіталізовано, з листопада 2013 р. загинуло і померло на території України 98 осіб [4]. До погіршення криміногенної ситуації нерідко долучалися так звані «тітушки». Мова йде про достатньо стійку й динамічну соціальну групу — найманців, часто люмпенізованих кримінальних елементів, які використовуються для застосування фізичної сили й участі у масових сутичках, зокрема, з метою перешкоджання діяльності опозиційних активістів та вуличних протестів, з метою провокацій, підпалів машин, залякування тощо.

Поведінка влади викликала зворотний, маятниковий ефект — активний фізичний супротив населення, окремі радикальні групи якого не зупинилися перед вчиненням аналогічних протиправних дій. У сутичках у центрі Києва загинуло 16 правоохоронців, 130 працівників органів внутрішніх справ доставлені до медичних закладів із вогнепальними пораненнями. Усього ж по медичну допомогу звернулися 565 працівників органів внутрішніх справ, з них 410 — госпіталізовані [5]. Мітингувальники захопили будівлі обласних державних адміністрацій у десяти областях (Київській, Полтавській, Житомирській, Хмельницькій, Рівненській, Волинській, Львівській, Тернопільській, Івано-Франківській та Чернівецькій), ще дві перебували в облозі (Закарпатська та Черкаська). Захопленню і погромам піддавалися будівлі органів прокуратури, внутрішніх справ,

Служби безпеки України, суди; злочинним шляхом була вилучена вогнепальна зброя та боєприпаси у великих кількостях.

Виняткового значення у кримінологічному сенсі набуває кримінально-правова політика, що «розробляє стратегію і тактику, формулює основні завдання, принципи, напрями і цілі її впливу на злочинність, виробляє засоби їх досягнення і виражається в нормах законодавства про кримінальну відповідальність, практиці їх застосування, рішеннях офіційного тлумачення Конституційним Судом України кримінально-правових норм, постановах Пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ з питань застосування спеціалізованими судами законодавства про кримінальну відповідальність, судових рішеннях Верховного Суду України з приводу неоднакового застосування норм матеріального права» [6, с. 4].

Першим кроком законодавця, спрямованим на боротьбу з екстремізмом та радикалізмом, стало прийняття пакету законів 16 січня 2014 р. Однак бажаного ефекту це не принесло, навпаки, виник значний суспільно-політичний резонанс, зумовлений грубими порушеннями порядку ухвалення та, головним чином, їх невідповідністю основним засадам кримінально-правової політики. Фахівцями-криміналістами були висловлені обґрунтовані критичні заперечення з приводу формулювання диспозиції ст. 110-1 КК України (екстремістська діяльність), криміналізації наклепу, суттєвої пеналізації значного кола злочинів. Більшість з цих новел не відповідало міжнародним стандартам боротьби зі злочинністю. Фактично вони суперечили положенням «Загальної декларації прав людини» (ст. ст. 20, 21 ч. 3) та «Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод», оскільки криміналізували право громадян на супротив диктатурі [7, с. 26]. Завдяки масовим протестам, які вилились, як вже згадувалось, у силове протистояння та людські жертви, згадані антидемократичні новели були скасовані 28 січня 2014 р.

Наступним «витком» кримінально-правової політики стало внесення 8 квітня 2014 р. змін до КК України, в частині пеналізації злочинів проти основ національної безпеки України (ст. ст. 110, 111, 113, 114), криміналізації (у цьому ж розділі. — *І. М.*) перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114-1). Варто зауважити, що і в цьому випадку до прийнятих поспіхом, без належного наукового аналізу, всупереч рекомендаціям Головного науково-експертного управління ВРУ (від 01.04.2014 р.) змін слід ставитися доволі критично. Зміни щодо виключення з санкції ч. 1 ст. 110 КК України покаран-

ня у виді обмеження волі на певний строк та щодо значного збільшення строків покарання у виді позбавлення волі, аж до довічного позбавлення волі, не аргументовані належним чином. Водночас просте збільшення розміру покарання не тільки не досягає зазначеної мети, але й досить часто призводить до вчинення нових злочинів. Як слушно зауважують автори висновку Головного науково-експертного управління ВРУ, сумнівною є пропозиція віднесення злочину, передбаченого ст. 114-1, до злочинів проти основ національної безпеки України (розділ I Особливої частини КК), адже об'єктом його посягання буде не національна безпека України як така, а законна діяльність Збройних Сил України та інших військових формувань, до якої відноситься, зокрема, й господарська діяльність. Ст. 114-1 КК України містить вказівку на обстановку вчинення злочину — «особливий період», який охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій (ст. 1 Закону України «Про оборону»). У той же час під дію ст. 114-1 КК України не підпадатимуть злочини, вчинені в умовах «надзвичайного стану», який може вводиться також «при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання військовому командуванню повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу (ст. 1 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану»).

Доходимо висновку про надзвичайно низьку ефективність кримінально-правової політики, зумовлену, зокрема, недостатнім «професійним» рівнем та обґрунтуванням. Якщо ж до цього додати відповідний корупційний вплив на владні структури у процесі нормотворення, неприйнятну роботу органів кримінальної юстиції, кримінально-правова політика може перетворитися в комплекс обставин, які сприяють вчиненню злочинів, у різнорівневий комплекс причинності злочинності.

Л і т е р а т у р а

1. *Лунеев В. В.* Курс мировой и российской криминологии. В 2 т. Т. 2. Особенная часть : учеб. для вузов / В. В. Лунеев. — М. : Юрайт, 2013. — 872 с. — Серия: Магистр.

2. *Лопушанский И. Н.* О предмете политической криминологии // Проблемы укрепления законности и правопорядка: наука, практика, тенденции. — 2010. — № 3. — С. 70—76.

3. Горшенков Г. Н. Государство и преступность: опасность взаимодействия / Горшенков Г. Н., Горшенков Г. Г. // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. — 2002. — № 1. — С. 211—215. — Серия: Право.

4. Інформація про постраждалих під час масових акцій у Києві та у регіонах України станом на 6.00 год. 4 березня 2014 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.moz.gov.ua/ua/portal/> — Заголовок з екрану.

5. У МВС повідомили про 16 загиблих за останні дні правоохоронців [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://tsn.ua/politika/u-mvs-povidomili-pro-16-zagiblih-za-ostanni-dni-pravoohoronciv-335776.html> — Заголовок з екрану.

6. Борисов В. І. Засади сучасної кримінально-правової політики України [Текст] / В. І. Борисов, П. Л. Фріс // Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Політика в сфері боротьби зі злочинністю». — Івано-Франківськ, 2014. — С. 3—9.

7. Фріс П. Л. Кримінально-правові новели 16 січня і кримінально-правова політика [Текст] // Особливості формування законодавства України: філософсько-правові, історичні та прикладні аспекти : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 6 березня 2014 р.). — Івано-Франківськ : Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, 2014. — С. 24—28.

Тетяна Володимирівна МЕЛЬНИЧУК,

канд. юрид. наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології Національного університету «Одеська юридична академія»

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ

З часів видання у 1874 році праці Ч. Беккарія «Про злочини і покарання» аксіоматичним визнається висловлене ним твердження про те, що злочини доцільніше попередити, ніж потім за них карати. Кримінологічна наука та практика протидії злочинності з найдавніших часів і до сьогодення випробовувала безліч засобів попереджувального впливу на делінквентну поведінку та її носіїв: від медикаментозних до обмежувальних. Одним із найбільш суперечливих, але водночас незмінних інструментів залишається кримінально-правовий вплив на злочинність.

Базуючись на законі «нормального розподілу» за кривою К. Ф. Гаусса, кримінологи відзначають відносно стійкий розподіл осіб за схильністю до кримінальної поведінки: 10 % населення є